

Realistički nazori o spoznaji realnoga svijeta.¹

Dr. Josip Lach.

Kakogod čovjek u običnom životu nimalo ne sumnja, da izvan njega postoji realni svijet, koji je u svojoj eksistenciji nezavisan o njegovom zamjećivanju i mišljenju, to ipak čim on počne da analizira tu svoju sigurnu spoznaju, ova kao da gubi svoju prvašnju sigurnost. Sama narav spoznaje, koja je svijesno djelovanje, dovodi ga na misao, da i objekat toga nutarnjeg djelovanja može da bude samo nešto usvijesno, a ne nešto, što je od svijesti nezavisno (izvan nas, za svijest transcendentno). Razni nedostaci i pogreške, koje u spoznaji opažamo slabe također sigurnost spoznaje.

Upirući se na te dvije činjenice razvili su se razni filozofski sistemi, koji se razilaze u pitanju spoznaje realnoga svijeta. *Idealizam* ograničuje sve naše znanje na spoznaju vlastitih (subjektivnih) ideja (spoznajnih sadržaja). Odatle mu je i ime. Niječe izvanjski o spoznajnom subjektu neovisni svijet. *Fenomenalizam* pak, premda priznaje realni (o svijesti nezavisni) svijet, niječe mogućnost spoznaje toga realnoga svijeta, kako je on u sebi i ograničuje svu našu spoznaju samo na (opažene) pojave toga realnoga svijeta.

Na ova dva filozofska sistema ne ćemo se u ovom prikazu obazirati, već ćemo protiv njih supponirati kao dokazano prvo: mogućnost eksistencije realnoga svijeta i drugo: mogućnost spoznaje toga svijeta kako je u sebi. Onaj filozofski

¹ **Literatura:** J. Gredt: *Unsere Aussenwelt*, 1921.; dr. H. Schwarz: *Das Wahrnehmungsproblem*, 1892. Leipzig; dr. Zimmermann: *Opća Noetika*, 1926., Beograd; H. v. Helmholtz: *Handbuch d. Physiologischen Optik*, 1911.; J. Fröbes S. J.: *Lehrbuch d. experimentalen Psychologie*, 1923. Herder; P. W. Brühl: *Die specifischen Sinnesenergien u. J. Müller im Lichte der Tatsachen* 1915; H. Gründer S. J.: *De qualitatibus sensibilibus* 1911. Hender: *Philosophisches Jahrbuch*: 1909, 1912, 1915, 1918; *Divus Thomas*, 1915, 1916, 1917, 1918.

sistem, koji je protiv idealizma i fenomenalizma dokazao ove dvije mogućnosti zove se noetički realizam. Argumente realizma, kojima on dokazuje svoju poziciju protiv idealizma i fenomenalizma ne iznosimo zato, jer nam je ovdje namjera, da prikazemo samo realistične nazore o spoznaji izvanjskoga svijeta.²

Svi nazori, koji stoje na realističnom stanovištu slažu se u tome, da postoji realni, o misaonom subjektu neovisni svijet. Svi priznaju mogućnost, da taj svijet spoznajemo kako je u sebi. Razilaze se pak u pitanju: što nam jamči, da faktično eksistira o nama neovisni realni svijet? I drugo: koja je vrijednost naše osjetilne spoznaje? U prvom se problemu pita, da li nam za egzistenciju realnoga svijeta jamči samo osjetilno opažanje neposredno bez ikakvog zaključivanja, ili pak to spoznajemo posredno zaključivanjem po opaženim sadržajima. A u drugom se opet pita, da li i osjetnim kvalitetama pripada izvanstvjesna realna egzistencija? T. j. da li ono, što nam osjetilni sadržaji predočuju egzistira isto tako formalno i stvarno, ili pak osjetilni sadržaji (kvalitete) egzistiraju izvan nas samo u koliko imaju stvarnu osnovicu?

Na pitanje, što nam jamči, da egzistira realni svijet, odgovara naravni (strogi) realizam, da nam samo osjetilno opažanje izvanjskoga svijeta neposredno jamči za njegovu ekstramentalnu egzistenciju. Kritički realizam naprotiv kaže, da do znanstveno sigurne spoznaje o egzistenciji realnog svijeta dolazimo posredno zaključivanjem na osnovu imanentnih (ustvjesnih) osjetilnih sadržaja, koji su u kauzalnoj vezi sa realnim svijetom.

1. Nauka kritičnog realizma.

Prema kritičnom realizmu spoznajemo neposredno samo imanentne osjetilne sadržaje, koji nam predočuju realne predmete, a ne intendiramo opažanjem neposredno same realne predmete. Kritični realista dokazuje realnu egzistenciju svijeta na osnovu imanentnih osjetilnih sadržaja. Ova neposredno spoznata egzistencija ima biti osnov za spoznaju egzistencije što svijest transcendirira. Prelaz od interne psihičke realnosti

² Dokaze protiv idealizma i fenomenalizma vidi: Dr. S. Zimmermann o. c., str. 320 sq.

u transcendentnu moguć je samo onda, ako imademo zato osnov u samim osjetilnim sadržajima. Takav razlog (osnov) po mnijenju kritičnih realista faktično postoji.

Ako analiziramo osjetilne sadržaje, vidimo, da jednaki osjetilni sadržaj može imati više individua istodobno, a da si ga nisu saopćili nikakovim znakovima. To je moguće samo tako, što je taj sadržaj nastao pod utjecajem nekog izvanjskog realnog predmeta, koji je u svojoj eksistenciji nezavisan od opažajnih subjekata. Način dakle, na koji nastaju u nama različiti osjetilni sadržaji, nuka nas, da ih stavimo u kauzalni snošaj sa predmetima koji su izvan nas i koji su nezavisni o našem opažanju.

Osjetilni sadržaji nijesu samo u načinu svoga postanka u vezi sa realnim svijetom, već su oni i po svojoj sadržajnoj strani nezavisni o nama. Mi neposredno shvaćamo, kako nam se u određenim prilikama nužno nameće određeni osjetilni sadržaj, koji ne možemo po volji promijeniti, niti zapriječiti. Kad bi sadržaji osjetilnog opažanja bili ovisni samo o subjektu, koji ih zamjećuje, onda bi ih on po volji mogao mijenjati i stvarati. Iskustvo nam svjedoči, da mi to ne možemo, nego nužno sa osjetilnim podraživanjem imamo određene osjetilne sadržaje. Iz toga onda nužno slijedi, da osjetilni sadržaj biva određen od nekog izvansvijesnog realnog predmeta.

Nadalje opažamo, da među zamjećenim sadržajima postoji neki određeni red i sklad, koji također ne možemo samovoljno mijenjati. Taj se red i sklad dađe protumačiti i razumjeti samo onda, ako je on ovisan o izvansvijesnim realnim predmetima.

Isto tako vidimo, da se opaženi sadržaji ravnaju po nekim stalnim zakonima, koji nam omogućuju da unaprijed odredimo stanovite događaje, koji nastaju bez ikakvog našeg djelovanja. Ovo je predviđanje moguće jedino tako, što zakoni, koje opažamo među našim imanentnim osjetilnim sadržajima, postoje u realnim izvansvijesnim objektima naše osjetilne spoznaje.

Napokon sama nam naša osjetila neposredno svjedoče, da naši osjetilni sadržaji nastaju pod uplivom izvanjskih predmeta. Ovo neposredno svjedočanstvo osjetila, koje direktno dovodi imanentne osjetilne sadržaje u vezu sa ekstramentalnim (realnim) svijetom jest temelj, na kojem kritični realizam gradi

svoje dokazivanje. Premda dakle kritični realizam polazi u svom dokazivanju realne eksistencije svijeta od imanentnih osjetilnih sadržaja, to on ipak ne drži njihov bitak nečim posve subjektivnim, nego su oni rezultat zajedničkog djelovanja subjekta i realnog objekta. No premda on tu ovisnost priznaje, ipak niječe, da nam samo ovo osjetilno zamjećivanje neposredno jamči za realnu izvanstvjesnu eksistenciju svijeta. A niječe to zato, jer poriče, da osjetilnim zamjećivanjem intendiramo same realne predmete. Ako imanentni osjetilni sadržaji ne izriču same realne (izvanstvjesne) predmete, onda dosljedno ni samo nam osjetilno zamjećivanje neposredno ne jamči za realnu eksistenciju zamjećenih sadržaja. Treba dakle, da dobro razlikujemo između psihološke imanentne realnosti, koju spoznajemo neposredno, i noetičke ekstramentalne, koju spoznajemo posredno zaključivanjem po principu uzročnosti. Na tu razliku upozoruje Mercier kad kaže: »Nous percevons immédiatement en nos actes l'existence d'une réalité interne... Mais il nous est impossible d'affirmer avec certitude l'existence d'une ou de plusieurs réalités extramentales sans employer le principe de causalité...»³ A pravi tu razliku zato, jer po njemu u neposredno shvaćenoj unutarnjoj realnosti ne vidimo, da njoj pripada i ekstramentalna realnost. Ta je noetička realnost za psihološku neki višak, za koji se mora tek dokazati, da joj pripada. A to po Mercieru i nekim drugim neoskolasticima možemo dokazati jedino uporabom principa uzročnosti, zaključujući od učinka na uzrok.

Osim ove znanstvene spoznaje realnoga svijeta, koju stičemo zaključivanjem, kaže Geys er,⁴ da spoznajemo izvanstvjesnost i bez zaključivanja »instiktivnim« sudom razuma. No i ova je »instiktivna« spoznaja posredna, indirektno stečena na osnovu otisnute spoznajne slike. Ova otisnuta spoznajna slika nije nešto čisto subjektivnog, nego nastaje pod uplivom izvanjskoga svijeta. Spoznajući tu otisnutu sliku direktno, upoznaje u njoj razum neposredno t. j. bez zaključivanja »instiktivno« izvanjski svijet.

³ Mercier: Criteriologie générale, 1911, str. 360.

⁴ J. Geys er: Allgemeine Philosophie des Seins und der Natur 1915.; Neue u. Alte Wege der Philosophie, 1916.

Znanstvena je spoznaja izvansvijesnog realnog svijeta dakle prema kritičnom realizmu posredna t. j. i nju stičemo jedino zaključivanjem analizirajući osjetilne sadržaje, koje spoznajemo neposredno.

Osim ovoga stanovišta kritičnog realizma ima neoskolastika, kao na pr. *Gründer*, koji uče, da osjetilnom spoznajom neposredno spoznajemo realne predmete bez ikakvog doumljivanja i refleksija, samo ih ne spoznajemo kako su u sebi, nego kako aficiraju naša osjetila. Ovo je kao neko srednje stanovište između kritičnog i naravnog realizma.

Rekli smo, da naravni realizam u opreci prema kritičnom uči, da realnost izvanjskog svijeta spoznajemo neposredno bez ikakvog zaključivanja, i da nam za tu realnost jamči samo osjetilno zamjećivanje. Kritični realizam naprotiv priznaje, da su nam neposredno poznati osjetilni sadržaji, koji izriču objekte naše osjetilne spoznaje, ali u njima samima nije sadržana i spoznaja njihove izvansvijesne eksistencije. Analizirajući način njihovog postanka u nama saznajemo posredno, da tim sadržajima pripada osim imanentnog spoznajnog bitka i transcendentni o spoznaji neovisni bitak.

No i prema kritičnom realizmu saznajemo neposredno bez zaključivanja za realnu eksistenciju izvanjskoga svijeta. Ta je spoznaja neznanstvena, a sastoji se u neposrednom sudu svijesti, da su zamjećeni sadržaji u kauzalnom snošaju sa realnim predmetima.

Spoznaja, da postoji izvansvijesni realni bitak jest prema kritičnom realizmu sud, koji stičemo posredno po analizi imanentnih osjetnih sadržaja. Tim sudom izričemo, da osim nutarnjeg (psihičnog) bitka postoji uistinu realni izvansvijesni bitak.

2. Nauka naravnog realizma.

Naravni realizam polazeći sa stanovišta, da svaka spoznajna moć spoznaje svoj vlastiti objekat neposredno kakav je u sebi uči, da i sjetilna spoznaja neposredno spoznaje svoj vlastiti objekat, naime izvansvijesni realni bitak.

Osjetila nam se očevidno prikazuju kao spoznajni organi, koji ne stvaraju predmet svoje spoznaje, već ga samo primaju. Spoznaja izvanjskih osjetila je percipiranje predmeta, koji im je dan i po sadržaju i po obliku i po prisutnosti. Ako osjetila

sama ne stvaraju svoj predmet i ako je njihova spoznaja percipiranje (sjetilno opažanje) predmeta, koji im je posve podan (gegeben), onda u samom osjetilnom zamjećivanju imamo jamstvo za izvansvijesnu realnu eksistenciju zamjećenih sadržaja. Ta spoznaja je neposredna, t. j. stečena bez ikakvog zaključivanja. Ovakova neposredna spoznaja moguća je samo onda, ako osjetilnim zamjećivanjem izravno intendiramo realne predmete. Tu mogućnost, koju kritični realiste poriču, uzimaju naravni realiste kao sigurnu činjenicu. Prema naravnom realizmu spoznajemo izvanjskim osjetilima neposredno sam predmet, kako je primljen u osjetila. Ovaj nutarnji predmet spoznaju osjetila točno onako, kakav je on u sebi. U osjetila primljeni predmet jest sam realni predmet, ne doduše potpuno kakav je u sebi izvan nas, nego samo kako se nama očitovao (pojavió). Spoznaja realnih predmeta, kako su oni u sebi jest djelo razuma, koji pomoću osjetilnog iskustva točno i potpuno upoznaje realne predmete. Ova spoznaja je posredna, jer biva posredovanjem osjetilnih sadržaja. Ona je i neposredna, jer ne spoznajemo najprije osjetilne imanentne sadržaje, a onda tek po njima realne predmete, nego neposredno u samim osjetilnim sadržajima spoznajemo izvanjske realne predmete.

U tom tumačenju naravnih realista kao da je slabo ono mjesto, koje se odnosi na izravno intendiranje izvanjskih realnih predmeta. Kad bi naime našim osjetilnim zamjećivanjem izravno intendirali realne predmete, onda bi, kažu kritični realiste, morali te predmete upravo tako spoznati, kako su oni u sebi. Iskustvo naprotiv nam svjedoči, da često zamjećujemo predmete drukčije, nego su oni u sebi.

Činjenica, da nam se izvanjski predmeti različno ukazuju, ne priječi, kažu naravni realiste, da ih mi osjetilnim zamjećivanjem izravno intendiramo. Razlog, da nam se osjetilni predmeti uvijek jednako ne ukazuju jest u naravi osjetilne spoznaje. Ona je vezana s jedne strane na sredstva, preko kojih djeluju predmeti na naša osjetila, a s druge strane na same osjetilne organe. Ova sredstva ne mijenjaju predmet vani, već samo priječe, da nam se on ne očituje potpuno, nego samo djelomice. Na pr. predmet iz velike daljine pokazuje nam se manji, nego iz blizine. Ova razlika ipak ne isključuje, da u jednom i drugom

slučaju osjetilnim zamjećivanjem izravno intendiramo sam predmet. Ne isključuje zato, jer onaj osjetilni sadržaj, u kojem neposredno zamjećujemo sam predmet jest po sadržaju, formi i prisutnosti posve podan osjetilima. Ona u njemu neposredno spoznaju sam izvanjski predmet, kako se on iz toga položaja i iz te udaljenosti njima očitovao. Izravno intendiranje samoga predmeta ne traži, da se predmet sav najednom jednim jedinim osjetilnim zamjećivanjem očituje sa svim svojim vlastitostima. Ono traži samo to, da sam zamjedbeni sadržaj nema u sebi ništa, što ne bi primio od predmeta izvana, tako da se sam osjetilni sadržaj pokriva sa izvanjskim predmetom u koliko nam se on očitovao.

Razlika dakle, koju opažamo u zamjedbenim sadržajima istoga predmeta, dolazi odatle, što nam se jedan te isti predmet samo djelomice prikazuje. I zato ne zamjećujemo nešto drugo, nego što uistinu jest predmet u sebi, već ga jedino ne zamjećujemo potpuno kako je u sebi. Osjetna spoznaja je prema tom nepotpuna i nesavršena, a ne kriva. Taj nedostatak osjetne spoznaje ispravlja se osjetilnim iskustvom, te pomoću fantazije i osjetilnog pamćenja stičemo potpuno spoznaju stvari kako su u sebi izvan nas. Točna spoznaja izvanjskog realnog svijeta je i prema naravnom realizmu posredna, u koliko naime samim jednostavnim zamjećivanjem ne spoznajemo odmah potpuno stvari kako su one u sebi izvan nas. Ova posredna spoznaja ne ide u smislu kritičnog realizma od usvijesnoga, nego od izvan-svijesnoga, koje smo neposredno dobili i spoznali. Budući da posredna spoznaja realnih predmeta, kako su u sebi polazi od izvan-svijesnih sadržaja zato je i ona u tom smislu neposredna. Pomoću osjetilnog iskustva spoznajemo nutarnji predmet nadopunjujućom predodžbom kakav je on vani u sebi.

Kritični realizam tvrdi proti naravnog, kako je spomenuto, da nam samo osjetilno zamjećivanje ne jamči za realnu egzistenciju svijeta, nego da tu egzistenciju mora tekar posredno zaključivanjem dokazati.

Naravni realizam odgovara, da je ovakova posredna spoznaja nemoguća. A zašto? Posredno dokazivanje, koje na temelju zamještenih osjetilnih sadržaja želi dokazati realnu egzistenciju svijeta, može se svesti na dva načina. Prvi je način, da osjetilne sadržaje smatramo za učinak izvanjskog realnog

uzroka. Drugi, da ne nalazeći dovoljan razlog postanka osjetilnih sadržaja u samom subjektu, zaključujemo, da taj razlog mora biti izvan subjekta. Pita se, da li može kritični realizam stojeći dosljedno na svom stanovištu, da neposredno spoznajemo samo usvijesne sadržaje, zaključivanjem na osnovu njihove kauzalne veze, ne pretpostavljajući istinost principa kauzalnosti, dokazati izvansvijesnu realnu egzistenciju? Kritični realista kaže, da nam osjetila neposredno svjedoče, da osjetilni sadržaj, koji je u nama nastao nije čisto subjektivna tvorevina, nego da je on nastao izvanjskim uplivom. Na ovo neposredno svjedočanstvo osjetila (neposredno, jer to spoznajemo bez ikakvog zaključivanja ili domnjivanja) oslanja se sud, da su naši osjetilni sadržaji u kauzalnoj vezi sa izvanjskim realnim predmetima. Oni su učinak tih realnih predmeta. Ako su pak osjetilni sadržaji nastali pod uplivom izvanjskog uzroka, onda tome uzroku pripada realna o misaonom subjektu neovisna egzistencija. Tako na osnovu neposredno spoznatih sadržaja posredno spoznajemo, da postoji izvanjski o subjektu neovisni realni svijet.

U toj argumentaciji kritičnog realizma vidimo, da on bez ikakvog dokazivanja uzima kao istinito neposredno svjedočanstvo osjetila, da osjetilni sadržaji nastaju izvanjskim uzročnim uplivom. Uzima to zato, jer jedino na temelju neposredno spoznatog kauzalnog snošaja osjetilnih sadržaja s realnim svijetom, mogu imati misaona načela, koja se iz te veze izvode, ekstramentalnu vrijednost, oslanjajući se ne na subjektivne tvorevine, već na realni svijet. Pomoću tih misaonih načela, koja imaju i ekstramentalnu vrijednost, misli kritični realizam doći zaključivanjem do potpune spoznaje realnih predmeta.

Ovoj argumentaciji prigovara naravni realizam, da je nedosljedna. Kritični realista naime tvrdi, da mi neposredno spoznajemo samo osjetilne sadržaje, a ne realne predmete. Predmet naše spoznaje je prema tome nešto usvijesno (subjektivno). Osjetilno zamjećujemo nešto, za što ne znamo, da li egzistira i izvan našega osjetilnog zamjećivanja. Same zamjedbe (opažaji) su čisto subjektivni doživljaji osjetilnih kvaliteta. Premda su zamjećivanja (osjeti) subjektivni doživljaji, ipak nam naša osjetila neposredno svjedoče, da oni stoje u kauzalnoj vezi s nečim neovisnim o našem zamjećivanju. No kao što

nam osjetila neposredno svjedoče, da su zamjedbe (osjeti) nastale u nama uzročnim uplivom izvana, tako nam isto izvanjska osjetila neposredno svjedoče samim osjetilnim zamjećivanjem, da predmet njihovog zamjećivanja, nije niti njihova tvorevina, niti tvorevina koje druge spoznajne moći, jer se sva spoznaja osniva na osjetilnim sadržajem. Prema tome, ono što zamjećujemo mora biti nešto neovisno o nama. Ovom neposrednom svjedočanstvu osjetila pripada ista vjerodostojnost, koja pripada i onom, da su naši osjetilni sadržaji u kauzalnoj vezi sa realnim svijetom. Ako pak svjedočanstvu osjetila ne vjerujemo, da ono što zamjećujemo postoji i neovisno o nama, nego zato tražimo dokaz, onda isto tako ne smijemo vjerovati niti svjedočanstvu osjetila, da su osjetilni sadržaji u kauzalnom snošaju sa realnim predmetima. Jer nam i jedno i drugo osjetila jednakom neposrednošću svjedoče. Zato s nepravom kaže kritični realizam, da nam osjetilno opažanje jamči samo za egzistenciju opaženih objekata, a ništa nam ne kaže o načinu njihove egzistencije. Naprotiv iz same naravi osjetilnih moći slijedi, da nema osjetilnog zamjećivanja, bez prisutnosti predmeta, koji je bilo izvan subjekta, bilo u subjektu, ali tako da je njegova egzistencija u svakom slučaju i izvansvijesna. Samo dakle osjetilno zamjećivanje nam jamči, da objekti zamjećivanja (opažanja) egzistiraju i neovisno o našem osjetilnom zamjećivanju.

Nadalje, ako osjetilno zamjećivanje samo to neposredno svjedoči, da imamo osjetilne sadržaje, a za način njihove egzistencije istom posredno saznavamo, onda isto tako treba da tekars posredno saznamo, da je istinito svjedočanstvo osjetila, da su naši osjetilni sadržaji u kauzalnoj vezi sa realnim predmetima. Kritični realizam, koji tvrdi, da mi neposredno spoznajemo samo svoje subjektivne doživljaje, mora priznati, da je i ono svjedočanstvo osjetila o kauzalnoj vezi naših osjetilnih sadržaja sa realnim predmetima također samo subjektivni doživljaj, za koji treba tekars dokazati, da ima izvansvijesnu vrijednost. On stoji dakle pred dilemom te mora priznati, ili, da spoznajemo samo svoje subjektivne doživljaje, a time si je oduzeo mogućnost, da dođe do spoznaje realnoga svijeta, ili, da prizna, da osjetilnim zamjećivanjem spoznajemo neposredno izvjesnu realnost. Time je dakako odstupio od svoje tvrdnje, da neposredno spoznajemo samo subjektivnost, a ne realnost. Ako

pak neposredno spoznajemo realnost, onda je suvišno svako posredno dokazivanje, da eksistiraju realni predmeti.

Kritični dakle realizam ne može na prvi način dokazati realnu egzistenciju svijeta, ako hoće ostati dosljedno na svom stanovištu.

Što se pak tiče drugog načina dokazivanja, prema kojem ne možemo protumačiti egzistenciju osjetilnih sadržaja iz samoga subjekta, pak im moramo tražiti razlog izvan subjekta, u njem vlada ista nedosljednost.

Osjetilni sadržaji neposredno nam se prikazuju kao nešto, što egzistira neovisno o subjektu. Tome se ne vjeruje, i za ovo traži kritični realista dokaz. Ti isti osjetilni sadržaji prikazuju nam se kao nešto za što treba tražiti razlog izvan subjekta. I tome se vjeruje. Ako prvo svjedočanstvo osjetila smatramo varkom, onda dosljedno moramo i drugo.

Zato niti na taj način ne može kritični realista doći do spoznaje realnog svijeta, ostaje li dosljedno na stanovištu, da neposredno spoznajemo samo subjektivne svoje doživljaje, za koje treba tekar dokazati, da im odgovara i nešto realno, neovisno o nama.

Naravni realizam zastupajući stanovište, da nam samo osjetilno zamjećivanje jamči za egzistenciju realnoga svijeta, smatra same osjetilne sadržaje za taj realni svijet. Njima, u koliko su spoznati pripada usvijesna egzistencija, no istodobno ne gledajući na spoznaju imaju realnu izvansvijesnu egzistenciju. Osjetilni sadržaji, prema naravnom realizmu, nisu nešto treće, što je nastalo djelovanjem spoznajne moći i realnoga svijeta, nego su nam taj realni svijet u koliko je spoznat i u koliko se nama očitovao. Kad bismo pak osjetilne sadržaje smatrali produktom realnog svijeta i spoznajne moći, onda ne bi nikad sa sigurnošću mogli odrediti, što je u tim sadržajima od subjekta, a što od objekta. Tako ne bi mogli nikad spoznati, što je zapravo taj svijet u sebi, već bi se sva naša spoznaja ograničila na spoznaju naših subjektivnih produkata, koji su nastali uzročnim uplivom izvanjskoga realnoga svijeta. Naravni realizam, da izbjegne svaku pogibao, da upadne bilo u idealizam bilo u fenomenalizam, uči, da realni svijet spoznajemo neposredno i to kakav je u sebi.

(Svršit će se.)